

А.В.Виговська, асп.

СИМВОЛКА СВІТЛА В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО

Аналіз поетичного мовлення бароко неможливий без уважного вивчення його постійних прийомів, оскільки провідні стилістичні тенденції кожного періоду найповніше виявляються у системі образних переосмислень і семантичних переносів.

"Символ становить основну опорну структуру картини світу, що виробляється людиною в ту чи іншу культурну епоху"¹. Погляд на символ як на своєрідну модель бачення світу, в якій у вербальних значеннях поновлюється та інтенсифікується сенсорний досвід людини, забезпечує розуміння його закономірностей та особливостей, можливостей у літературній мові та урахування позамовних нюансів.

В епоху бароко панувало уявлення, що кожне буття у світі є тільки символом вищого, божественного, не існує нічого матеріального, за яким немає глибокого значення. Символ епохи бароко – це символ, який умисно підкреслено. "Він несе на собі ніби знак своєї власної знаковості. Він позначає не тільки те, що позначає, але поза тим ще дещо, а саме навіюване розгадувачу символу уявлення про те, що все на світі є символ"².

Поезія бароко має принципово релігійний характер, у ній індивідуальна творчість значною мірою обмежена зафіксованими в колективній свідомості традиційними поглядами. Архетипові слова-символи можна вважати константою кожної національної художньомовної системи. "Семантичні компоненти, характерні для архетипу, дають поштовх для розвитку та трансформації семантики слова в кожній національній мовній системі і одночасно поєднують національне та загальнолюдське"³. Розкриття їхнього символічного значення є важливим для виявлення семантичного розвитку лексичної системи української мови.

Православно-візантійська орієнтація загострила ідеальне світосприймання, відчуття всеохоплюючої і всепроникної присутності Бога, породила потребу говорити про вищі трансцендентальні сми-

© А.В.Виговська, 2001.

сли та сутності, покликала до нового життя традиційні біблійні символи. Книга Святого Письма розглядалася в епоху бароко як особлива онтологічна сфера, причетність до якої є сходженням людини з темряви до світла.

Отже, одним із найпоширеніших образів-реліктів міфологічно-світогляду, що "передає не стільки образи об'єктивного світу, скільки специфічний досвід особистісного, інтуїтивного осягнення цього світу"⁴, є образ *світла*.

Символічне значення слова виводиться на основі природних характеристик світла: як у фізичному світі світло виходило предмет із темряви, окреслює його контури, виявляє колір, так само у сфері духовного віра відкриває для людини незнане, досі приховане. Світло – це символ Божественності, явлення космічної сили, духовного знання.

Свѣтом из гроба твоего Въскресенія
Христе, *просіяши* повсюду ученія,
Євангелских вѣщаній: и всѣх *просвѣтиши*
Свѣтом познанія, в вѣрѣ утврдиши⁵ (56).

Семантичне поле зі значенням *світла* у бароковій поезії утворюють такі лексеми: *солнце, блистаніє, свѣща, звѣзда*; назви дії – *свѣтити, освѣщати, розсвѣчати, спадати променем, роз'ясняти, мглу розганяти, светити, сияти, просвѣтити, блиснути*; означення – *свѣтлый, пресвѣтлый, ясный, яснѣйший, свѣтлицей; луносвѣтлый, свѣтлорый, свѣтларный, свѣтлоогненный, злосвѣтлый*.

Протиставлення *темряви і світла* (дня і ночі) розвиває у семантичній структурі слова-символа *світло* інший компонент – чогось бажаного, веселого, вищої якості, тоді як *темрява* є ознакою смутку або ворожості.

А той ночи *свѣтло* радость нам значило,
Которо нас зе днем з гробу всѣх *освѣтило* (144).
Солнце сличную свою шату отмѣнило,
Темносмутным одѣяньем смутне ся прикрило (148).
Ад *темный* и смутный, в трвозѣ ся весь найдуе
И з отхланю и дьявлы обою турбуе (148).

На думку О.М.Веселовського, таким узагальненням понять світла як бажаного і темряви як сумного пояснюється утворення постійних метафоричних епітетів *темний смуток, світла радість* і под.⁶

Світло – це уособлення розуму, віри, духовності, тоді як *морок* – зло, зневіра, неучтиво.

Предвѣчную красоту *темность* помрачат.
Невинного невинне окрутне бичуют?⁷
Власти, сподобѣте мы над бѣсом побѣды,
Да мной не владѣют властей *темных* бѣды (281).

Християнська література виробила спеціальне витлумачення протидежних понять *світло-темрява*: світло – це християнство, вічне життя, темрява – зневіра, смерть.

Функцію архетипового слова-символа *світло* переймає лексема *сонце*. Символ сонце належить до найрозповсюдженіших у народнопоетичній творчості, широко використовується він і в біблійно-візантійській літературі. У бароковій поезії сонце часто зустрічається як символ Христа, праведників, Божої Матері.

Играй нынѣ сугубо вышедши з *темници*,
Гды юж лицом ко лицу зрят твои зреници
Двѣ свѣщи, двое солнца, матер и отрока...(296)
Христа алчна дѣмон в пустыни искушат,
Но пред *солнцем* истынны тмы князь исчезает (42).

Лексема *сонце* часто поширюється іншими словами: *солнце справедливости* (144), *солнце правды* (82), *слонце ласки* (201), *солнце добродетелей* (226).

Традиційним символом Матері Божої вважається і *свіча*:

...нѣбы в зеркалѣ, узрѣша прекрасну
Матер Божію, матер *свѣта*, *свѣцу* ясну (295).

Одним із головних прийомів смислоактуалізації є введення образу до різного роду бінарних опозицій. Демонстрація відношень між образами відбувається за допомогою дуальних протиставлень, що доповнюють одне одне.

...як *тѣнь* маст при *свѣтѣ* ходити
Смерть з уроженисм, гроб з гербом ту ж быти...(80)
И которым ся *свѣтлом* поч тую обходило,
Свѣтло бозства Христова през ся нам значило(144).

Барокове мовлення відтворює складність і нерозгаданість людського Всесвіту в його світлих і темних сторонах. Духовний світ тогочасної особистості – арена боротьби добра і зла.

Пошли мв, Боже, *свит* твой в истыну твою
Яка та ми вовде в гору святу твою (30)

Надіюся па Бога, на Бога живого,
 А той ми открит свит – то истына його (30).
 Свѣтам трояким был Силвестер миру,
 Провѣщаючи вдень, виощ Тройцы вѣтру.

Парадигматично символ співвідноситься з порівнянням, метафорою, епітетом:

Як слонце, яко луна совершенна
 Престол сго был, як свѣща вожження...(85)
 Кто мечем, кто стрѣлюю, кто солнцем свѣтлѣет,
 А Лазар Баранович сям славится словом....(61)
 Же мужніх Желѣборских рука врагов косит
 Без взгляду, прето же косы клейиот дому носит
 Крест под косами, певный знак звитязства в бою
 Ясиѣишій крест пастірскій маючи з собою (60).

Тенденція до зближення метафори і символу, їх "комбінування у спільному мікротексті забезпечують так звану іконічність змісту, тобто здатність змісту проростати образами, відкривати безмежний простір можливих інтерпретацій"⁸.

Більшість слів-символів характеризуються сталим сполученням іменних та дієслівних форм: *Свѣт божества*(336), *свѣт познання*(30), *свѣт Вьскресенія*(30), *свѣт разума*(281), *свѣт міра* (282), *свѣт троичный* (282), *свѣт Благодати* (325) *свѣтлость вечная* (226), *божкая свѣтлость* (335), *свѣтлость райска* (134); *аггел свѣтлый* 142), *солнечный* (303), *свѣтлость вечная* (226), *свѣтла цнота* (175).

Такі атрибути набувають у семантичному плані властивостей постійних означень-епітетів, які є своєрідною даниною середньовічній формальності. Найпоширеніші з них можна представити в системі бінарних опозицій: *ад темный и сумный* (146 – *свѣтлый рай* (74), *темный гроб* (163), *темный мрок* (136) – *свѣтлость небесна*(335), *темный враги* (294) – *свѣтлы ангел* (142), *печали темный* (209), *темный бѣды* (281) – *свѣтлый празник* (68), *темная ночь* (208 – *свѣтлы день* (36), *сыны темности* (150), *тма смерти* (109), *тма грѣховная* (322) – *свѣтлость райска* (46), *потемнен злобою* (257) – *освѣчен свѣтлом* (144).

У духовній поезії українського бароко переважала "не нова художня манера, а образна матерія із Біблії, патристичної, гімнографічної й церковно-історичної літературної традиції, яка багато в чому відповідала стилю бароко, своєрідно зливалася з ним"⁹.

Релігійне бачення світу зумовило чітке членування світу на праведне і гріховне, добро й зло, що семантизується у поетичних текстах так, що світло пов'язується з Богом, небом і символізує позитивне, а темрява – негативне, зло.

¹Бусров В.А. Мова та символ в контексті проблеми розуміння. – К., 1996. – С.14;
²Аверинцев С.С. Заметки к будущей классификации типов символов // Проблемы изучения культурного наследия. – М., 1985. – С. 98; ³Симович О.І. Семантична характеристика традиційних слів-символів в українській мові. – Л., 1999. – С.9; ⁴Андрієнко Л.О. Генеза поетичної метафори бароко // Мовознавство. – 1996. – № 2-3. – С.41; ⁵Тут і далі цит. за : Українська поезія. Середина 17 століття. – К., 1992 (у дужках зазначено сторінку); ⁶Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – Л., 1940. – С.76-83; ⁷Українська поезія. Кінець 16 – початок 17 ст. – К., 1978. – С. 154; ⁸Андрієнко Л.О. Генеза та особливості поетичної метафори бароко. – К., 1997. – С.22; ⁹Охрименко П.П., Охрименко О.Г. Розвиток і взаємозв'язки східнослов'янського бароко // Українське літературне бароко. – К., 1987. – С.27.

ІСТОРИЧНА ФОНОЛОГІЯ І ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У РАКУРСІ НОВІТНІХ ТЕОРІЙ

Н.П.Маліневська, канд. філол. наук

ПРО ДЕЯКІ ЗАКОНОМІРНОСТІ НОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVII – ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТЬ (за текстами пісень, записаних латиницею)

Проблема нормування постійно посідає в історії української мови одне з чільних місць. Особливої актуальності набуває ця проблема у зв'язку з періодом XVII – початку XVIII ст., коли в Україні відбувалися процеси демократизації та націоналізації літературної мови, формування її на живомовній основі. Інтенсивний жанрово-стилістичний розвиток, характерний для епохи Бароко, зумовив появу широкого масиву найрізноманітніших писемних пам'яток. У кирилиці, якою записана більшість цих текстів, пашівним є етимологічний принцип правопису, що не завжди відбивав живомовні особливості. Значно повніше дозволяють виявити їх пам'ятки, записані латиницею, зокрема тексти народних пісень та пісень літературного походження з рукопис-